

Az vagy, amid van?

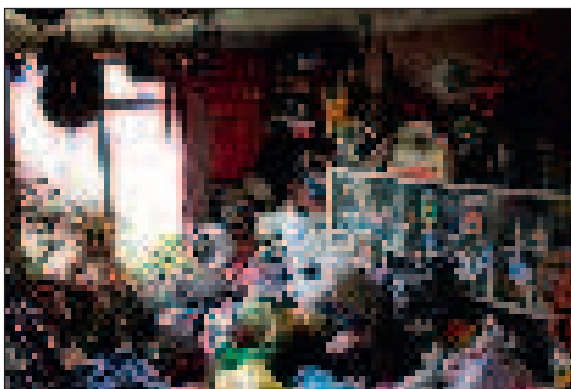
Mindenkiben él valamiféle birtoklási vágy. Szenvedélyesen gyűjtünk tárgyakat, ugyanakkor aggódunk a kidobott dolgok globális környezetkárosító hatásai miatt. De kínál-e megoldást erre az ellentmondásra a technológia? A tárgyak meghosszabbított élettartama segíthet csökkenteni a kidobott mennyiséget. Csakhogy mindenki tapasztalhatta, hogy ha elromlik valamilyen műszaki használati tárgya és elviszi a szereplőhöz, az a legtöbbször azt mondja, nincs hozzá alkatrészt, vagy olyan drága lenne a megjavítása, hogy jobban járunk, ha újat veszünk. Elég, ha csak egy parányi alkatrészt romlik el, már dobhatjuk is el az egészet. Ezen az ipar arányilag könnyen segíthetne, de mivel nem éri meg a gyártónak, csak nagyon kevesen vállalkoznak ilyen eszközök kifejlesztésére.

William Morris XIX. századi brit textiltervező az alábbi ajánlást fogalmazta meg: ne legyen a háztartásodban semmi olyasmi, ami nem hasznos, vagy nem találdol szépnek. Az üzenet nemigen érte el hatását. Lakásaink tele vannak olyan tárgyakkal, amik se nem hasznosak, se nem szépek. Egyszerűen, szeretjük a dolgainkat. Morris kortársa, William James

pszichológus szerint az általunk birtokolt tárgyak határozzák meg, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk és hová tartunk. Más pszichológusok szerint a birtokolt tárgyak nem is annyira az anyagi, mint inkább az érzelmi értékük miatt fontosak a számunkra. Egyetemes emberi tulajdonság, hogy a tárgyainkat gazdag jelentéstartalommal töltjük meg és ez már nagyon korai életszakaszunkban kialakul. Egy 1977-ben, több generáción végzett chicagói kutatás azt az eredményt hozta, hogy az idősebb korosztályok olyan dolgokat részesítenek előnyben, amelyek emlékeket hívnak elő bennük, míg a fiatalabbak azokat, amelyeknek több funkciójuk van. Valószínűleg ez mondható el a digitális korszakról is. A fiatal generációk a legtöbbször általában az okostelefonjukat értékelik, azonban ez a vonzalmuk nem tart sokáig. El-

enyésző azok száma, akik mondjuk régi számítógépeket, telefonokat gyűjtenek, aminek értéket is tulajdonítanak.

Hajlamosak vagyunk nagyobbra, többre értékelni a tulajdonunkban levő dolgokat – ez jellegzetes pszichológiai hatás. Ez ad magyarázatot arra, hogy szívesebben veszünk meg egy kabátot, amit felpróbáltunk vagy egy autót, amit kipróbáltunk, pusztán azon képzet miatt, hogy ami a mienk, az értékesebb. Azt képzeljük, hogy a birtokunkba került új dolgok megváltoztatják az életünket, mások másképpen fognak ránk tekinteni ezáltal, és ezt hajt bennünket arra, hogy megszerzzük őket. Éppen ezt használják ki meseteri módon a hirdetőik. Hiperfogyasztási kultúránkban nagyon nehéz megállapítan-

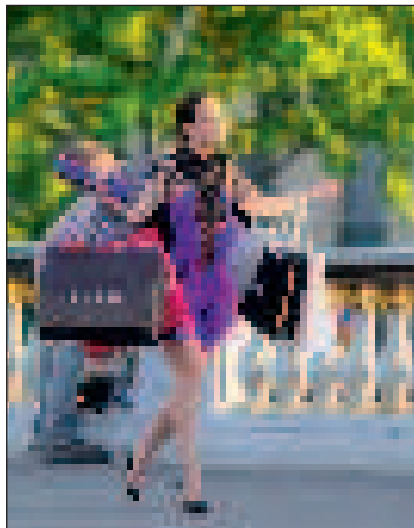
Tele a lakás...

ni, hogy hol végződik a normális viselkedésmód és hol kezdődik a kényszeresség. Természetesen ilyen-olyan fokig mindannyian materialisták vagyunk, és ha vásárolunk valamit, egyfajta boldogságérzet lesz úrrá rajtunk. Ez azonban nem tart sokáig, s minthogy ez az érzés múlandó, csakhamar újabb készletet érzünk arra, hogy újabb dolgokat vegyünk, akár azon az áron is, hogy adósságba keveredünk. Kutatások kimutatták, hogy akik túlzottan hajszolják az anyagi dolgokat, más téren, például az emberi kapcsolatok terén nehezen találhatnak kielégülést. Ez azonban önmagában még nem feltétlenül okozza ezt a problémát. Azt is kimutatták, hogy a magányos emberek még inkább vágyanak az anyagi dolgokra, míg fordítva ez nem így van.

A fogyasztói társadalmak súlyos károkat fizetnek mindezért. Az Egyesült Ál-

lamokban például azért, mert új dolgokat vásárolnak, átlagosan 30 kilogramm ruhafélét és egyéb textilát dobnak ki. A kutatásokból az is kiderül, hogy minél nagyobbra értékeljük a birtokolt dolgokat, annál valószínűbben hagyjuk figyelmen kívül a környezeti szempontokat. A megoldás azonban mégsem csupán az, hogy elfojtsuk a birtoklás iránti ösztöneinket. A birtokolt tárgyak erősítik az identitástudatunkat, és ez akkor jön ki a legnyilvánvalóbban, amikor meg kell válnunk tőlük. Ez néha nehézségekkel, sőt traumával jár, hiszen majdnem olyan, mintha önmagunkból kellene adnunk valamit. A börtönökben, a hadseregekben az egyéntől elveszik a személyes tárgyaik többségét, hogy ezzel is megtörjék az egyéniségüket. Azok az emberek, akik valamilyen természeti katasztrófa következtében elveszítik az otthonukat és vele minden személyes tárgyat, gyakran mutatnak mély identitás-zavart. 1991-ben, amikor súlyos tűzvész pusztított Kaliforniában és több mint 5000 ember vált hajléktalanná, Shay Sayre kutató összegyűjtötte a károsultak reakcióit. Egyikük ezt mondta: „Múlt nélküli árvák lettünk. Mintha amnéziássá váltunk volna, mintha nem is léteztünk volna a tűzvész előtt.” Kétségessé válik az önazonosság-tudat, hiszen ha úgy fogjuk fel, hogy azok vagyunk, amink van, akkor kik is vagyunk, ha semmink sincs?

Birtokolt javaink a társadalmi helyzetünk kifejezői is. Újabb kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy a 20–35 év közötti korosztályok a korábbi generációknál sokkal jobban hajlamosak arra, hogy közösségi presztízsüket új, divatos dolgok megvásárlásával erősítsék meg. Ez részben azért van így, mert a szüleitől több zsebpénzt kapnak. A mai tizenévesek e „könnyű” pénzből jóval lazábban költenek, mint a 70-es évek fiataljai, akiknek nagy része megdolgozott azért, hogy megvehesse az áhitott tárgyakat. A tárgyi dolgok iránt érzett vágyainkat általában nem a szükségleteink irányítják, hanem a bennünket körülvevő környezet. A piac legfőbb mozgatója az irigység. Jól van-e az úgy, hogy nekem kevesebb van, mint a másoknak? Ez a kérdés nem csupán a fejlett fogyasztói társadalmakban vetődik fel, hanem a szegény mexikói földművestől kezdve a kairói munkásig mindenhol. Változtathatunk a boldogságérzetünk szintjén azáltal, hogy vásárolunk, ám

A vásárlás boldogságot okoz?

ez nem megy a végtelenségig. Felmérések szerint ha már elég pénzünk van ahhoz, hogy kényelmes életszínvonalon éljünk, ha többletpénzhez jutunk, nem feltétlenül javítja az életminőségünket. Ez azonban valószínűleg azért van így, mert rosszul költszünk. Habár azt várjuk, hogy az új dolgok változásokat hoznak az életünkbe, ezek nagyon is tűnékenyek és az újdonság varázsa máris elszáll, mielőtt hozzájutunk az áhított dologhoz és szinte rögtön valami más, új után nézünk.

A birtoklási vágy olykor kórossá válik. Húsból egy ember küzd a gyűjtögetési szenvedéllyel és annyi tárgyat halmoz fel, hogy otthona szinte átjárhatatlanná válik. David Tolin, a Yale Egyetem pszichiátere szerint ez már egyfajta fogyatékoságnak számít. Ezt a pszichiátriában DSM-5-nek nevezett kórképet sokan a modern kor egyik vadhajtságának vélik, ám ez nem így van; a szenvedélyes gyűjtögetésre már a középkorból is ismerünk példákat, de csak most kezdik megkülönböztetni az obszesszív-kompulzív zavarban (OCD) szenvedőktől. Tolinék önkénteseket vettek alá agyvizsgálatnak, miközben arra kérték őket, hogy egy általuk birtokolt tárgyról döntsék el, hogy kidobják-e vagy sem. Az OCD-ben szenvedőkkel ellentétben a kóros gyűjtögetőknek azon agyi részei, melyek valami fontosságának meghatározásáért felelősek, kiugró aktivitást mutattak. Egyre inkább bizonyossá válik, hogy azok az emberek, akiknél a döntéshozatal beszűkül, annyira aggódnak amiatt, hogy rossz döntést hoznak, hogy e döntéseket, ameddig csak lehet, elodázzák.

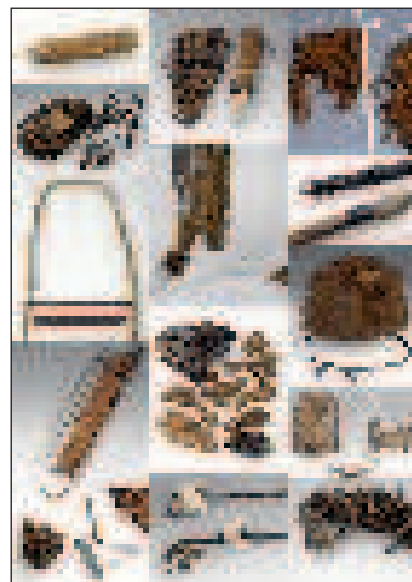
A gyűjtögetéssel ellentétben a kényeszes vásárlás nem tartozik a DSM-5 körébe, ám a friss adatok szerint az Egyesült Államok lakosságának mint-

egy 6 százalékat érinti. A gyűjtögetés és a kényeszes vásárlás között ugyan lehet kapcsolat, de két különböző zavarról van szó. A felhalmozóknak körülbelül a 60 százaléka kényeszes vásárló, ez utóbbiaknak azonban csak kb. 40 százaléka felhalmozó. Mindemellett a gyűjtögetés minden kultúrában jelen van, míg a kényeszes vásárlás csak különleges körülmények között létezhet, magyarán, a piac alapú gazdaságokban, ott, ahol a javak bősége megvásárolható, van hozzá „kidobandó” pénz és elegendő szabadidő. Olyan ez, mint a szerencsejáték; ha van, kialakul a szerencsejáték-függőség, ha nincs, akkor nem.

A New Scientist azt a kérdést tette fel olvasóinak, mi az a dolog (nem csak tárgy lehet), amit az utóbbi tíz évben vásároltak és a legnagyobb örömet okozta nekik. (A beküldők között értékes tudományos könyveket sorsoltak ki). Közel kétezren válaszoltak, s a válaszok tartalmából azt próbálták leszűrni az értéklők, mennyire kötődünk az általunk birtokolt dolgok iránt. Nem meglepő módon nagyon sokan említettek különféle könyveket, e-könyv-olvasót és hasonlókat. Igen sokan említették meg házi kedvenceiket, habár rájuk a „vásárlás” nem igazán illik. Többen említettek a szerelemmel, szeretettel kapcsolatos dolgokat, többek között eljegyzési gyűrűt. Említettek másoknak vett ajándékokat, autót, kamerát, mellyel megörökítették úti élményüket, repülőjegyet, mellyel az út megvalósulhatott, lakás- vagy házvásárlást stb. Azt is megkérdezték, mennyit költöttek arra a dologra, ami a legboldogabbá tette őket. Voltak néhányan, akik igen magas összeget említettek, 6000-60 000 fontot (kb. 200 ezer-2 milliárd Ft), de a többség 600 font alatti összeget írt, a harmaduk pedig 60 fontnál is kevesebbet (kb. 20 ezer Ft). Bármennyit is költöttek, a válaszokból azt szűrhetjük le, hogy a pénz boldogít, csak éppen megfelelő módon kell elkölteni.

Nem elég, hogy gyűjtögetünk, még hurcoljuk is magunkkal a dolgainkat. Az Instagram közösségi médiaoldalon naponta sok ezren teszi közzé, mi mindent visznek magukkal nap mint nap. Ezeknek a tárgyagnak gyakorlati és szimbolikus jelentésük egyaránt van. Mint szerszámkészítő faj, az ember az, amit magával hord. Ezek között vannak olyan tárgyak, amikre tényleg szükségünk van és akadnak olyanok, amelyek a túlfogyasztásból fakadóan vannak nálunk. De vajon őseinket mi jellemezte ezen a téren? Azokat az embereket, akiknek a tárgyi szükségleteit a pusztta túlélés alapozta meg? E szempontból is sokat köszönhetünk a jégbe fagyva megtalált Ötzi-nek, akinek

a biológiájáról már nagyon sokat tudunk, de azt is tudjuk, miket vitt magával a tarisznyájában. Különböféle ruhadarabokat, szerszámokat, fegyvereket, tűzkészítéshez használt eszközöket, amik egyszerre tették vadásszá, harcossá, felfedezővé. Tárgyai a modern ember szemével nézve primitívek, ám Ötzi nem is olyan távoli ősrünk, hiszen nagyjából 5300 éve élt. A tűzgyújtáshoz szükséges taplógomba és a kovakő megfelel a mi öngyújtóknak vagy gyufáknak, a nála talált gombok számos ma létező gyógyszer megfelelői. A ruházata, a medvebőr talpas szarvasbőr lábbelije, a hátizsákja csupa olyan dolog, amelyet mi is hordunk, modern kivitelben. Gyakorlatilag minden olyan eszköz nála volt, amellyel elő tudta teremteni a létfenntartásához szükséges ételmet. Baltájának éle csaknem tiszta rézből készült, amivel fát vághatott, védekezni tudott állat vagy más ember ellen. A mai világban, néhány elszigetelt népcsoportot kivéve, már nem kell baltát vagy íjat magunkkal vinnünk, hogy előteremtjük az ételműnket és ezen a ponton jutunk el oda, hogy mik azok, amikre a ma emberének csak-

Ötzi tárgyai

ugyan szüksége van. Ötzi tárgyai helyett itt vannak a szupermarketek, a kórházak, a rendőrség, a bankkártya, az egészségbiztosítási kártya, a jogositvány, az útlevelel. Ezek, mint fizikai tárgyak, csupán egy-egy papírdarab vagy műanyag, amikkel egy legyet is nehezen lehetne elpusztítani, ám mögöttük hatalmas pénzügyi, egészségügyi stb. rendszerek vannak.

Amit birtoklunk, az határoz meg bennünket mint önálló fajt. Ezek nélkül aligha lennénk emberként felismerhetők. Ruha és fedél nélkül, az étel valamiféle elkészítése

nélkül, tiszta, iható víz nélkül a mai világban aligha élénk túl. Próbáljuk csak meg elképzelni a mindennapjainkat pl. szappan, törölköző, mosdó, ágy, villanykörte stb. nélkül, nem is beszélve bizonyos luxuscikkek vagy tárgyak iránti érzelmi kötődések nélkül. Legközelebbi rokonainknak ezek közül semmije sincs. A csimpánzok ugyan készítenek egyszerű eszközöket, még fekhelyféléket is, de mihelyt egyszer használták őket, már ott is hagyják. A legtöbb más állatnak ugyanígy nincs „vagyon”. Mi, emberek pedig nehezen élénk túl a birtokolt tárgyaink nélkül, ráadásul úgy tűnik, az őstörzseinkben van, hogy a szükségleteiknél többet halmozzunk fel.

De hogyan lettünk a „szegény” mamból felhalmozó emberré? Nem is olyan könnyű meghúzni a választóvonalat az „enyém” és a „nem az enyém” között. Például, enyém az a talaj, ami a kertemben van, vagy enyém a víz, ami a vízvezetékemben van? Ha kidobunk valamit, mikor szűnik meg az az állapot, hogy az „enyém”? Nagyon sok tárgy nem maradt fenn a régészeti anyagban, amit őseink valaha birtokoltak. Mindemellett vannak bizonyos dolgok, amiket őseink ténylegesen birtokoltak. A legkorábbi ilyen leletek, a kb. 2,5 millió éve készített kőeszközök jó kiindulási pontok. Munkavégzésre készítették őket és nyilván egy ideig meg is tartották őket, bár nem valószínű, hogy tulajdonként tartották számon. Ahogy azonban az eszközök egyre kifinomultabbak lettek, kialakult egyfajta tulajdonosi szemlélet. Kb. 300 ezer éve Afrikában jelentek meg olyan nyíl- és dárdahegyek, amelyek már csoportról csoportra különböztek, idő és ügyesség kellett az elkészítésükhöz és egy-egy ilyen tárgy egy bizonyos vadászé volt. Aztán megjelent a tűzgyújtás tudománya, az első ruhadarabok, míg végül ősről eljutott odáig, hogy a tárgyai a csoportban elfoglalt státuszát is jelképezték. Mire a modern ember úgy 40 ezer éve elérte Európát, az egyes tárgyakon megjelentek bizonyos jelek, rovátkák, amik kétségkívül a birtokosára utalnak. A nomád társadalmakra a felhalmozás nyilván még nem jellemző, de mihelyt az emberek állandó településeket hoztak létre, ez is feltűnt. Az élelmiszert fel kellett halmozni, és eleinte ez nyilván abban nyilvánult meg, hogy a háziiasított állatokat egyre nagyobb számban tartották. Ki többet, ki kevesebbet, s ez egyúttal meghatározta a társadalmi helyzetüket is. Amikor pedig megjelent a kereskedelem, az egyszerű cserét hamarosan felváltotta a pénz.

Az összeállítás a New Scientist cikkei alapján készült

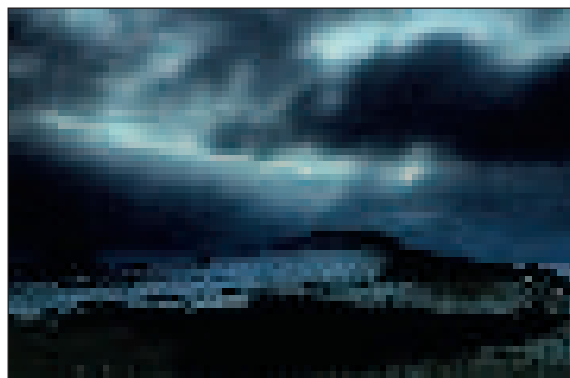
K. A.

(2014. január 20)

ÉVTIZEDES HIDEG

Amikor a Kr. u. 536. évben a bizánci Prokopiosz történetíró Dél-Itáliába érkezett, zűrzavaros állapotokat talált. A vandálok addigra már feldúlták Rómát, ám Justinianus, Kelet-római császár eltökélten vissza akarta szerezni az elvesztett területeket és miután ez Észak-Afrikában sikerült is, hadseregével visszatért Rómába. Prokopiosz azonban nem elsősorban erre figyelte fel, hanem arra, hogy a Nap elhomályosodott és ez a homály több mint egy évig fenn is maradt. A nyár közepén is fagyott, hó is esett és a tél sosem akart véget érni. Itáliától Írorszáig, Kínától Közép-Amerikáig az 536-os évvel egy évtizedes hosszúságú hideg vette kezdetét. Városok omlottak össze, és a történelem egyik legnagyobb járványhulláma elpusztította a bizánci birodalom lakóinak egynegyedét. Justinianus seregei visszavették ugyan Rómát, de a meggyengült birodalom újból veszített területéből.

Szinte a világ minden vidékén ezt az időszakot rossz időjárás, társadalmi felfordulások és halál jellemezték. Ez a klíma-zavar kétségkívül megváltoztatta a történelem menetét. A lehülés oka sokáig homályban maradt, de talán most közelítünk a megfejtéshez. Az első bizonyítékok a 80-as évekből származnak, két NASA-kutató, Richard Stothers és Michael Rampino kutatásaiból. Áttekintették a korabeli történelmi forrásokat a mediterrán térség vulkánkitöréseiről abból az időszakból, és hét komoly kitörést találtak 560 elöttről. Prokopiosz feljegyzésén kívül még három történelmi munka utalt a szokatlan homályra 536-ban, de ezekhez egyetlen, a térségben működő vulkánt sem lehetett kapcsolatba hozni. A két kutató ekkor Európán kívüli nagy kitöréseket kezdett keresni, ami elég

nyilvánvaló volt. Az indonéziai Tambora 1815-ös kitörése nyár nélküli évet okozott az északi féltekén. A történelmi feljegyzések szerint az 536-os esemény sokkal kiterjedtebb hatásokat okozott, mint a Tambora működése; de megbízhatóak-e ezek a források? A belfasti Queen's Egyetem kutatója, Michael Baillie szerint a történelmi leírásokat lehet csűrni-csavarni, de pont az ő munkája révén a 80-as évek végén megtört a jég a VI. századbéli eseményekkel kapcsolatban. Baillie-ék fák évgyűrűit kutatják, az írországi mocsarakban megőrződött tölgyfákon és mintegy 7000 évre visszamenően vannak adataik. 1988-ban arról számoltak be, hogy az első évezred során a legkeskenyebb évgyűrűk (melyek hideg klímára és kedvezőtlen körülményekre utalnak), nagyjából az 536-os év környékére esnek. Más kutatók is végeztek évgyűrű-elemzéseket és a mivel Skandináviában, Észak- és Dél-Amerikában is hasonló évgyűrű-mintázatot kaptak, a kép egyre világosabbá vált: globális jelenségről van szó.

Csak hogy valami hiányzott. A kitörés során kirepülő finom vulkáni por a sarkvidékek jégtakaróiban sávok formájában megőrződik, ebből az időből viszont semmit sem tudtak kimutatni a grönlandi jégmintákból. Az évgyűrűk még valami váratlan is mutattak: a hideg időszak legalább egy évtizedig tartott. Azért volt váratlan, mert még a nagy vulkánkitörések után is legfőljebb néhány évig maradnak a légkörben szulfát-aeroszlok és hamuszemcsék, melyek csökkentik a besugárzást, de tíz évig nem. Baillie tehát más okra kezdett gyanakodni. Eldugott történelmi források említést tettek két részleges nap-

fogyatkozásról Északnyugat-Európában 538-ból és 540-ből, amiből Baillie arra következtetett, hogy talán nem is földi eredetű volt az ok. Szerinte elképzelhető, hogy egy a Föld közelében elhaladó üstökös pora, esetleg kozmikus becsapódás magyarázatot kínálhat a hidegre éppúgy, mint a vulkáni nyomok hiányára. A jégmintákban azonban Földön kívüli eseményre utaló nyomokat sem találtak, úgyhogy a 2000-es évek végén a Koppenhági Egyetem kutatói, Bo Vinther vezetésével ismét elővették a vulkánokat és a sarkvidéki jégmintákban találtak is kénre utaló nyomokat a kérdéses időszakból, ha csekély mennyiségben is. A helyzet ugyanis az, hogy ha a kitörés nem a sarkvidékek közelében történik, a nyomai alig észrevehetőek a jégben. Mivel mind Grönlandon, mind az Antarktiszon